

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Białystok, dnia 30 stycznia 2025 r.

Poz. 587

UCHWAŁA NR XIII/88/2025 RADY MIEJSKIEJ W TYKOCINIE

z dnia 24 stycznia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tykocin na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.), oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292), Rada Miejska w Tykocinie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tykocin na lata 2024-2027, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Tykocina.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

**Przewodnicząca Rady
Miejskiej w Tykocinie**

Renata Kamińska

Załącznik do uchwały Nr XIII/88/2025 Rady Miejskiej w Tykocinie z dnia 24 stycznia 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027 DLA GMINY TYKOCIN

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>17</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>19</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>23</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>39</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>63</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>65</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>69</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>70</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>71</i>
<i>11. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>72</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY TYKOCIN

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Tykocin na lata 2024 – 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;

- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji

zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
 - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 z późn.zm.).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn.zm.).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 70 z późn.zm.).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl

ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki,

dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu

publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej

- niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
 - 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
 - 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które

mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2024 w całym kraju było 129 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze

społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów częściowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie

zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Dokument przyjęty został uchwałą nr IX/80/03 przez Sejmik Województwa Podlaskiego dnia 27 czerwca 2003 r. Plan zagospodarowania wymienia najważniejsze zabytki z terenu województwa (zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego i stanowiska archeologiczne) oraz określa zasady ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego. Zwrócono uwagę na cenne przykłady architektury sakralnej, w tym cerkiewnej. Cały rejon uznany został za szczególnie atrakcyjny turystycznie i zalecono opracowanie koncepcji szlaków turystycznych przybliżających turystom wartości kulturowe regionu.

Spośród najważniejszych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego warto wskazać te najistotniejsze z punktu widzenia gminy do których należą:

- zasady ogólne wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:
 - szczególna ochrona tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;

- uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego;
 - harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego- jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej;
 - tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno-kulturowo- przyrodniczego,
 - priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej;
 - wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.
- ochrona i tworzenie nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego określone w części dotyczącej wartości kulturowych przez służby Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, dotyczące:
 - kształtowania krajobrazu historyczno- kulturowo- przyrodniczego, zespołów jednostek osadniczych i ich otoczenia;
 - kształtowania form architektonicznych i gabarytów zabudowy harmonizujących z istniejącymi walorami kulturowymi zabudowy, stosowania materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia nawiązujących do tradycji lokalnych.
 - ochrona i rewaloryzacja obszarów zabytkowych zgodnie z wnioskami i uzgodnieniami z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Białymstoku, w tym m.in.:
 - zachowanie historycznych założeń urbanistycznych (objętych strefami ochrony konserwatorskiej), a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów, itp.), osi

kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych;

- zapewnienie stosownej ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów;
 - twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia;
 - lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną;
 - eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych;
 - harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych ze strefami ochrony konserwatorskiej;
- ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej poprzez zapewnienie:
 - funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów- gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych;
 - obowiązku uzgodnienia z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
 - ochrona przed dewastacją i określenie warunków udostępnienia zwiedzającym obiektów archeologicznych oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na obiekty nieznanego pochodzenia w trakcie prowadzenia robót ziemnych, tworzenie wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności na bazie m.in.:

- przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, takich jak: ulice, place, pasaże, ciągi piesze, skwery, zielen parkowa i tereny sportowo- rekreacyjne;
- interesujących programowo i architektonicznie aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych i ich zagospodarowania;
- wykorzystania w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego- stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo- rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu zabudowy;
- rozmieszczenia akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne, stosowania zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów zabudowy i z dbałością o sylwetę przestrzenną całości jednostek osadniczych;

W dalszej części plan zwraca uwagę na ochronę środowiska kulturowego w procesie integracji europejskiej. Zagrożenie stopniowym wytracaniem tożsamości kulturowej i narodowej społeczeństwa polskiego i społeczności lokalnych (regionalnych i subregionalnych) w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia, wymaga szczególnej ochrony dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego jak i duchowego oraz kultywowania lokalnych specyfik kulturowych i religijnych, zgodnie z zasadami i postanowieniami:

- Konwencji w sprawie Ochrony Zabytków Architektonicznych w Europie
- Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego
- Międzynarodowej Karty Ogrodów IFLA- ICOMOS,
- Konwencji o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy
- Międzynarodowej Karty ochrony miast historycznych ICOMOS-
- Międzynarodowej Karty ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym

Plan ponadto zwraca uwagę na bariery wynikające z ochronności prawnej środowiska kulturowego, istotne z punktu widzenia gminy. Wymienia strefy ochrony konserwatorskiej historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zespołów zabudowy zabytkowej i o wartościach kulturowych, w których występują bariery i ograniczenia dotyczące w szczególności:

- intensywności i efektywności wykorzystania terenów w strefach, w ramach ograniczeń gabarytów i sposobów zabudowy;
- dostępności komunikacyjnej, w tym obsługi parkingowej w ramach ograniczeń gabarytów ulic (przekrojów) i wymogów sanitarnych warunków zamieszkiwania (hałas, drgania).
- funkcjonowania zespołów w sytuacji tranzytowych ruchów komunikacyjnych, w tym zwłaszcza towarowych;
- poprawy standardów cywilizacyjnych i technicznego zabudowy, w sytuacjach utrudnień własnościowych, ekonomicznych i konieczności bieżącego funkcjonowania zabudowy.

PROGRAM ROZWOJU KULTURY WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO DO ROKU 2030

Misją Programu rozwoju kultury województwa podlaskiego jest dążenie do uzyskania społecznej poprawy w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych, w tym jakości i poziomu uczestnictwa w kulturze oraz tworzeniu jej wartości przez jak największą liczbę mieszkańców województwa. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020, uchwalony 21 kwietnia 2008 r. opiera się na założeniach projektowych Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego na lata 2008 – 2011 z przedłużeniem na lata następne. Jednym z celów strategicznych jest: Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Aby ocalić jak najwięcej z dziedzictwa przeszłych pokoleń, niezbędne jest podjęcie następujących działań:

- a. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- b. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- c. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- d. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury”, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- e. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- f. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- g. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- h. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, i tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie

PODLASKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na moment opracowania niniejszego dokumentu brak jest przyjętego do realizacji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami. Trwają prace nad jego aktualizacją.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU BIAŁOSTOCKIEGO

Na moment opracowania niniejszego dokumentu powiat białostocki nie posiada aktualnego Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY TYKOCIN

Kierunki ochrony użytkowania i wzbogacania dotyczące obiektów zabytkowych i o wartościach historyczno - kulturowych, zabudowy i zagospodarowania strefy ochrony konserwatorskiej miasta Tykocina oraz zabudowy zwartej miasta Tykocina poza strefą ochrony konserwatorskiej i zwartej zabudowy wsi w gminie to w szczególności:

- a) utrzymanie dobrego stanu technicznego i form historycznych obiektów zabytkowych i ich otoczenia (zgodnie z wymogami Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),
- b) zapewnienie sposobu użytkowania, gwarantującego, zgodnie z wymogami Konserwatorskimi i utrzymanie i modernizowanie w/w obiektów i ich otoczenia,
- c) w strefie ochrony konserwatorskiej miasta Tykocina - w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów dla realizacji nowej zabudowy lub modernizacji istniejącej, stosowanie następujących zasad:
 - wysokości budynków do 7 m. w kalenicy w części centralnej strefy i do 9 m. na jej obrzeżach,
 - dachów symetrycznych dwuspadowych lub dwuspadowych naczółkowych,

- wykluczenia stosowania pokryć dachowych z eternitu i blachy falistej,
- zakazu pokrywania elewacji budynków o charakterze zabytkowym i zabytków "sidingiem",
- zakazu pokrywania elewacji budynków murowanych tynkami nakrapianymi a zalecenie stosowania tynków gładkich w kolorach jasnych,
- obligatoryjne wykonywanie z bruku lub kostki brukowej nawierzchni ulic historycznie ukształtowanych tj: Piłsudskiego, części 11 - listopada do pomnika Orła Białego, ul. Sokołowskiej do skrzyżowania z ulicą Choroszczańską, ul. Jordyka - od kościoła do skrzyżowania z ulicą Choroszczańską, Sokołowskiej, Browarnej i Koziej,
- stosowanie kablowych sieci elektroenergetycznych średniego i niskiego napięcia, w tym sukcesywna wymiana sieci istniejących napowietrznych na kablowe, i stosowanie wbudowanych w budynki stacji transformatorowych, lub stacji kontenerowych z elewacją zharmonizowaną z zabudową istniejącą w sąsiedztwie,
- zastosowanie historyzujących form oświetlenia ulic w centrum Tykocina,
- w budynkach drewnianych stosowanie historycznych, regionalnych detali architektonicznych,

d) zachowanie ekspozycji historycznej sylwety Tykocina z głównych dróg dojazdowych,

e) w zwartej zabudowie poza obszarem strefy konserwatorskiej w Tykocinie i wsiach postuluje się stosowanie:

- dachów głównie dwuspadowych o symetrycznym nachyleniu połaci z ewentualnymi naczółkami, facjatami i lukarnami oraz użytkowym wykorzystaniem poddaszy,
- tynków gładkich w kolorach jasnych,
- pokryć w kolorze dachówki ceramicznej,

- ganków, werand, podcieni itp. oraz detali architektonicznych nawiązujących do regionalnych form historycznych ,

f) zabezpieczenie warunków do prowadzenia badań naukowych i ekspozycji turystycznej zabytków,

Zgodnie z treścią studium instrumenty realizacji wyżej wymienionych kierunków to:

a) dokonanie zmian w obowiązującym miejscowym planie szczegółowym zagospodarowania przestrzennego miasta Tykocina zatwierdzonym uchwałą Rady Narodowej z dnia 3 maja 1987 r. Nr XVII/68 (Dz. U. Woj. Biał. Nr 8 poz. 91 z 1987 r.) pod kątem:

- zachowania granic dwóch stref konserwatorskich do granic ustalonych w /w planie,
- dostosowania nakazów i zakazów konserwatorskich w strefie do ustaleń w/w decyzji i do zaleceń zawartych w studium historyczno - urbanistycznym m. Tykocina z roku 1975. W szczególności ograniczenie obowiązku wprowadzania nawierzchni brukowych lub z kostki brukowej do ulic i placów o charakterze historycznym, określonych w w/w studium,
- uszczegółowienia zaleceń konserwatorskich zgodnie z zapisem punktu 3.1.c niniejszych "kierunków....."

b) obligatoryjne sporządzenie nowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w przypadku utraty mocy prawnej planu określonego w punkcie "a" przed wprowadzeniem zalecanych zmian. Do czasu sporządzenia tego planu każdorazowe uzgadnianie projektu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydawanych w trybie rozprawy administracyjnej z P.W.K.Z.,

c) w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów, obiektów zabytkowych lub o wartościach kulturowych uwzględnianie ustaleń konserwatorskich zawartych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego określonych w pkt. "a", "b",

d) uzgadnianie z P.W.K.Z. projektów budowlanych realizowanych na podstawie decyzji określonych w punkcie "c",

- e) obligowanie przez nadzór budowlany w trybie decyzji administracyjnych właścicieli, użytkowników i zarządców obiektów zabytkowych i o wartościach kulturowych do utrzymywania ich w należyтым stanie technicznym,
- f) pomoc organizacyjna i finansowa właścicielom obiektów zabytkowych zagrożonych dewastacją, okazywana przez Urząd Gminy i P.W.K. Zabytków dla poprawy ich stanu technicznego i otoczenia,
- g) przedstawianie każdorazowo P.W.K. Zabytków do uzgodnienia zakresu planowanych na terenach cmentarzy prac porządkowych,
- h) rozbiórki obiektów o charakterze zabytkowym należy poprzedzać wykonaniem podstawowej dokumentacji historycznej, tj. karty ewidencyjnej obiektu z uproszczoną dokumentacją inwentaryzacyjną o zakresie ustalonym przez P.W.K.Z.,
- i) w przypadku braku możliwości utrzymania obiektu zabytkowego lub o charakterze zabytkowym przez dotychczasowych właścicieli, informowanie potencjalnych nabywców przez gminę i P.W.K.Z. o możliwościach zakupu lub dzierżawy, w tym także z możliwością zakupu lub dzierżawy, przeniesienia na inny teren,

Zasady ochrony stanowisk archeologicznych wymagać będą następujących działań:

- a) wprowadzenia odpowiednich ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczących ochrony obiektów archeologicznych, wyszczególnionych w punkcie 2.2. "uwarunkowań" studium, przed dewastacją lub likwidacją,
- b) egzekwowania w/w ustaleń planów miejscowych w wydawanych na ich podstawie decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów,
- c) w przypadku wystąpienia konieczności przeznaczenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów ze stanowiskami archeologicznymi na cele inwestycyjne, należy ustalić sposób postępowania uzgodniony z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych,

d) o wszystkich pracach ziemnych prowadzonych na terenie Tykocina należy informować Konserwatora Zabytków Archeologicznych z 2 - tygodniowym wyprzedzeniem, a ewentualny nadzór archeologiczny winien odbywać się na koszt inwestora,

e) stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków nie mogą być rozkopywane.

Tworzenie nowych wartości kulturowych wymagać będzie:

a) wprowadzenia ustaleń w planach miejscowych oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów dotyczących kultywowania regionalnych form architektonicznych oraz tradycji materiałowych i konstrukcyjnych,

b) indywidualizowania form zabudowy i zagospodarowania przestrzeni publicznych w dostosowaniu do istniejącej zabudowy i krajobrazu poprzez stosowne ustalenia w planach miejscowych i decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów,

c) Sukcesywnej rewaloryzacji zabudowy.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY TYKOCIN

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY TYKOCIN

Gmina Tykocin położona jest w południowo-wschodniej części województwa. Znajduje się w obrębie trzech mezoregionów: Kotlina Biebrzy na północy, Wysoczyzna Wysokomazowiecka w środkowej części gminy i Dolina Górnej Narwi na południu. Omawiane mezoregiony wchodzą w skład jednostki wyższego rzędu – makroregionu Nizina Północnopolaska.

W układzie administracyjnym gmina Tykocin położona jest w zachodniej części powiatu Białystok, w środkowej części województwa podlaskiego i graniczy: od płn. – zachodu z gminą Trzcianne, od zachodu z gminą Zawady, od południa z gminą Kobylin Borzymy, od płd. – wschodu z gminą Choroszcz, od wschodu z gminą Dobrzyniewo i od północy z gminą Krypno.

Według stanu na koniec 2023 roku gminę zamieszkiwało 5658 osób. Pod względem liczby ludności Tykocin należy do najmniejszych miast pow. białostockiego, natomiast gmina Tykocin zajmuje 10 miejsce wśród 15 gmin pow. białostockiego. Miasto Tykocin zajmuje teren o powierzchni 29 km², co stanowi 0,1 % powierzchni województwa podlaskiego i 0,9 % powiatu białostockiego. Gmina Tykocin obejmuje obszar o powierzchni 176 km² tj. 0,9% powierzchni województwa oraz 5,9 % powierzchni powiatu białostockiego ziemskiego. Na terenie gminy gęstość zaludnienia wynosi 32 osoby/km² przez co jest znacznie niższa od średniej wojewódzkiej oraz powiatowej.

W strukturze użytkowania zarówno w Tykocinie jak i na terenie gminy dominują użytki rolne, lesistość gminy to nieco poniżej 30%.

Głównym elementem sieci hydrograficznej jest rzeka Narew. Płyne ona równoleżnikowo z kierunku ENE na WSW, przecinając gminę, na niewielkim odcinku stanowi granicę południowo – wschodnią gminy. Narew na terenie gminy Tykocin ma charakter typowej rzeki nizinnej o małym spadku (107 – 103 m n.p.m.) i szerokiej dolinie, miejscami o szerokości ok. 2 km. Część północno – zachodnią gminy odwadnia rzeka Nereśl, która jest największym prawobrzeżnym dopływem Narwi na terenie gminy Tykocin. Największym dopływem lewobrzeżnym rzeki Narwi na terenie gminy jest rzeka Ślina, która stanowi jej zachodnią granicę. Na południu do rzeki Narwi uchodzi niewielki ciek – Kurówka. Obszar Wysoczyzny Wysoko – mazowieckiej odwadniany jest przez szereg małych cieków uchodzących bezpośrednio do rzeki Narwi.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY TYKOCIN

Pierwsza wzmianka w źródłach historycznych dotycząca Tykocina pochodzi z dokumentu z 1423 r., w którym Tykocin został określony już jako oppidum czyli miasteczko. W 1425 r. miejscowość otrzymała prawa miejskie chełmińskie (na wzór Łomży). W tymże roku Tykocin znalazł się pod panowaniem Litwy, a w 1433 r. wielki książę litewski Zygmunt Kiejstutowicz nadał włość tykocińską z miastem Janowi Gasztołdowi (zm. 1458 r.), namiestnikowi smoleńskiemu, a następnie wojewodzie trockiemu i później wileńskiemu. W 1479 r. Marcin Gasztołd (zm. po 1483 r.), wojewoda kijowski, następnie marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego i wojewoda

trocki ufundował klasztor bernardynów na wyspie wśród bagien rzecznych, a na sąsiedniej wyspie Gasztołdowie wzniesli swój zameczek, który w czasie wojny między Radziwiłłami a Gasztołdami został spalony ok. 1519 roku.

W 1522 r. Olbracht Gasztołd (zm. 1539 r.), wojewoda wileński i kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego sprowadził do Tykocina Żydów z Grodna i nadał im na osiedlenie grunta miejskie zwane Kaczorowo, gdzie wkrótce powstała jedna z najbogatszych i najważniejszych gmin żydowskich w Rzeczypospolitej (Kahał Okręgowy w Tykocinie w XVII w. był drugim co do znaczenia, po krakowskim na Kazimierzu, a w XVIII w. - piątym, po Brodach, Lwowie, Lesznie i Kazimierzu). Kaczorowo - grunta położone w zach. części miasta z czasem wyodrębniły się w osobną dzielnicę z centrum religijnym, własnym placem targowym i funkcjonującym od XVI w. do 1941 r. cmentarzem-kirkutem. Kwartał zamknięty ul. Browarną, Piłsudskiego (d. Wielka), Kozią i Sokołowską, z centralnie usytuowaną synagogą z 1642 r. (ul. Kozia 2), połączony jest wspólną osią ze Starym Rynkiem, którą tworzy ul. Piłsudskiego.

Kiedy po wygaśnięciu Gasztołdów w 1542 r. Tykocin przeszedł w ręce królewskie, a Zygmunt August utworzył leśnictwo i starostwo tykocińskie, wzniesiono tu w 2. poł. XVI w. zamek obronny (arch. Hiob Bretfus), jedną z najpotężniejszych twierdz państwa jagiellońskiego, gdzie mieścił się główny arsenał.

Okres świetności Tykocina przypadł na XVI i XVII w., kiedy to miasto prowadziło dalekosiężny handel z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi. Oprócz lądowych traktów handlowych biegnących przez Tykocin ważną rolę gospodarczą i handlową pełniła Narew. W 1564 r. funkcjonowała w mieście mennica. W 1569 r. Tykocin wraz z Podlasiem włączono do Korony. Bywali tu często królowie polscy w szczególności Zygmunt August, Zygmunt III, Władysław IV. Starostą tykocińskim był m. in. sławny humanista Łukasz Górnicki (zm. 1603 r.), autor m. in. „Dworzanina polskiego”.

W 2. poł. XVI w. przeprowadzono w mieście „pomiarę włóczną”, efektem której było m.in. uporządkowanie pierwotnego i rozmierzenie Nowego Rynku na wsch. od rynku lokacyjnego. Wytyczenie Nowego Miasta i budowa tu cerkwi związane było z coraz liczniej osiadającą w Tykocinie ludnością ruską wyznania greckiego (w początkach XIX w. wyznawców Kościoła Wschodniego w mieście praktycznie już nie było).

Starosta tykociński Krzysztof Wiesiołowski (zm. 1637 r.), marszałek wielki litewski ufundował w 1633 r. w Tykocinie przytułek dla inwalidów wojennych tzw. alumnat zachowany do dziś. Podczas „potopu szwedzkiego” zajęty przez Szwedów zamek został zdobyty w 1657 r. przez wojska litewskie i częściowo wysadzony w powietrze. W 1661 r. włość tykocińską na własność otrzymał za zasługi wojenne hetman Stefan Czarniecki, który przekazał dobra swej córce Aleksandrze (zm. 1673 r.), żonie Jana Klemensa Branickiego, marszałka nadwornego koronnego. Podczas wojny północnej miasto mocno ucierpiało (1704 r. pożar, 1706 r. zaraza). W 1705 r. król August II Mocny podczas spotkania na zamku w Tykocinie z carem Piotrem Wielkim ustanowił tu Order Orła Białego.

Zmiany o szczególnej wartości artystycznej i funkcjonalnej zaszły w mieście za czasów panowania Jana Klemensa Branickiego (1689-1771), hetmana wielkiego koronnego, wojewody i kasztelana krakowskiego. W latach 1734-1771 zmienił on oblicze miejscowości prowadząc jej rozbudowę i fundując nowe obiekty, a do ich budowy sprowadzając artystów związanych głównie ze środowiskiem warszawskim, architektów: Tomasza (II) Bellottiego, Jana Henryka Klemma, malarzy: Augustyna Mirysa, Szymona Czechowicza, Sebastiana Ecksteina, rzeźbiarza Jana Chryzostoma Redlera.

Przebudowa centrum Tykocina w poł. XVIII w. przez Branickiego nawiązywała do najnowszych wówczas przykładów urbanistyki francuskiej, a za pierwowzór miał służyć Branickiemu plac Ludwika XV w Rennes, ukończony w 1744 r. Walory artystyczne rozplanowania przestrzennego zostały znacząco podkreślone poprzez połączenie walorów istniejącej już zabudowy z powstającą nową. Barokowe rozplanowanie Tykocina, oparto na średniowiecznej sieci ulic o układzie wrzeciona rozbudowując je. Nowe rozwiązanie było pomyślane jako układ spełniający określone funkcje, wprowadzający ład przestrzenny, ale również, jako układ charakteryzujący się walorami widokowymi i krajobrazowymi.

Punktem centralnym Tykocina pozostawał rynek, który zaaranżowano, jako nowoczesny plac miejski. Jego pierzeje obudowane zostały niską zunifikowaną zabudową mieszkalną, a pierzeję wschodnią w całości zajmował ufundowany przez Branickiego kościół pw. Trójcy Świętej, którego bryła połączona z parą dzwonnicy półkolistymi galeriami, zamyka pierzeję rynku tworząc rodzaj efektownej, barokowej kurtyny. Za Branickiego wzniesiono także rezydencję ekonomiczną i budynek

klasztorny dla misjonarzy, a w południowej części Tykocina - zespół klasztorny bernardynów, który włączono w strukturę miasta zgodnie z regułami barokowej urbanistyki: z rynkiem łączy go ul. Bernardyńska, będąca jednocześnie osią widokową wychodzącą na bramę klasztoru.

Ukoronowaniem kompozycji urbanistycznej Tykocina było ustawienie w rynku pomnika hetmana Stefana Czarnieckiego, dziadka Jana Klemensa Branickiego (hetmana). Pomnik wykonany w 1763 r. w Warszawie przez rzeźbiarza królewskiego Pierre'a Coudray lub wg jego modelu przez warsztat Jana Chryzostoma Redlera, podkreślał powiązania rodzinne Branickiego z bohaterem narodowym oraz wskazywał na jego godność hetmańską. Był to jeden z nielicznych wówczas pomników świeckich w Polsce. Branicki rozpoczął także odbudowę dzielnicy żydowskiej. Przeprowadzono przebudowę i remont Wielkiej Synagogi, wybudowano szkołę kahalną i dom talmudyczny (bet midrasz), wzniesiono kramnice, wytyczono i zabudowano nowy plac handlowy (Rynek Żydowski, ob. Stary Rynek) nad miejskim kanałem (d. Motławą), gdzie w zach. pierzei wzniesiono sześć wolnostojących domów o konstrukcji szkieletowej z murowanymi ścianami frontowymi.

W zasadzie zmiany dokonane w układzie przestrzennym miasta przez Jana Klemensa Branickiego przetrwały do dnia dzisiejszego. Zabudowa wokół rynku pochodzi co prawda z wieku XIX, lecz zachowuje układ parcel, a także gabaryty i rozplanowanie wnętrza niektórych domów nawiązujące do czasów Branickiego.

W 1795 r. (lub 1794) założono na pd. wsch. od miasta przy drodze do Białegostoku cmentarz rzymskokatolicki, a w jego bezpośrednim sąsiedztwie urządzono cmentarz unicki.

Po trzecim rozbiorze Tykocin znalazł się w obrębie Prus, w granicach których pozostawał do 1807 roku, w którym został przyłączony do Księstwa Warszawskiego, a w 1815 r. wszedł w skład Królestwa Polskiego.

II wojna światowa była wielką tragedią dla Tykocina. Szacuje się, że miasto straciło 60% budynków i ponad 50% mieszkańców, głównie Żydów, których w dniach 25-26 sierpnia 1941 r. wymordowali Niemcy. W 1950 r. miejscowość utraciła prawa miejskie, a w 1993 r. ponownie je odzyskała.

6.3 KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY I ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie gminy Tykocin zlokalizowanych jest wiele ciekawych obiektów, choć nasycenie zabytkami poza miastem Tykocin nie jest zbyt duże. Znajdują się tu przykłady architektury drewnianej, a także zabytkowe cmentarze. W połączeniu z atrakcyjnym krajobrazem przyrodniczym stanowi to dobrą bazę do rozwoju turystyki i przyciągnięcia zwiedzających z kraju i zagranicy. Ze względu na ogromne walory historyczne i zabytkowe Tykocin wpisany został na ogólnokrajową listę Pomników Historii.

Historyczny zespół miasta położony jest wzdłuż południowego brzegu Narwi. Miasto posiada rozciągnięty, wrzecionowaty kształt o układzie pasmowym. Trzy główne ulice biegną w kierunku wsch.- zach. i z ulicami przecinającymi je w kierunku pn.- pd., tworzą nieregularną siatkę. W mieście krzyżują się drogi z Knyszyna (pn.), Złotorii (pd.- wsch.), Rzędzian (pd.- wsch.), Jeżewa (pd.) i Zawad (pd.- zach.).

Miasto złożone jest z trzech zasadniczych części: położonej centralnie najstarszej części z dużym rynkiem (ob. Plac Stefana Czarnieckiego), oddzielonej kanałem miejskim dzielnicy żydowskiej zwanej Kaczorowem, położonej w zach. części, z kirkutem na skraju miasta oraz tzw. Nowym Miastem położonym we wsch. części, z cmentarzem katolickim usytuowanym na wsch. skraju miasta.

Centrum miasta zajmuje wydłużony, trapezoidalny rynek położony dłuższym bokiem wzdłuż rzeki. W jego centrum ustawiony jest pomnik Stefana Czarnieckiego. Na wysokim cokole pokrytym inskrypcjami (fundacyjna i fragment przywileju z 1661 r. nadania Tykocina Czarnieckiemu), z herbem w jego zwieńczeniu, umieszczona jest postać w stroju staropolskim, z mieczem u lewego boku i buławą w prawej, uniesionej ręce oraz panopliami u stóp.

Na całej szerokości wsch. pierzei rynku usytuowany jest zespół kościoła parafialnego pw. Trójcy Przenajświętszej i dawnego klasztoru misjonarzy, graniczący od pn. z ul. Poświętną, od pd. z ul. 11 Listopada, stanowiący najważniejszy akcent rynku, z pomnikiem S. Czarnieckiego na osi wejścia głównego. Zespół składa się z barokowego kościoła parafialnego pw. Trójcy Przenajświętszej (1742-1751), d. seminarium misjonarzy (1769-1771), w którym obecnie mieści się plebania oraz ogrodzenie z bramą (1748 r.).

W pn.- wsch. narożniku rynku, w pobliżu mostu na Narwi usytuowany jest alumnat- obiekt wyjątkowy w skali Polski. Budowany w latach 1634-1643 jest najstarszym zachowanym przytułkiem dla zasłużonych żołnierzy. Przebudowany przez J. K. Branickiego w połowie XVIII wieku. W pd.- wsch. narożniku rynku znajduje się budynek d. szpitala z 1750 r. o prostopadłościennym, jednokondygnacyjnym korpusie nakrytym dachem czterosпадowym. Budynek pełni obecnie funkcję domu mieszkalnego.

Północna pierzeja rynku zabudowana została po regulacji rynku w poł. XVIII w. wzorcowymi, drewnianymi i tynkowanymi domami połączonymi bramami. W 1. poł. XIX w. powtórnie zabudowana sześcioma budynkami mieszkalnymi z zachowaniem wielkości działek i formą domów usytuowanych kalenicowo i jak poprzednio połączonych bramami. Domy mają plan prostokąta, z sienią przelotową i gankiem na słupach umieszczonym na osi środkowej. Tynkowane elewacje zwieńczone są gzymsem. Budynki nakryte są dachami naczółkowymi.

Pierzeja pd. zabudowana XX-wiecznymi budynkami ustawionymi kalenicowo, parterowymi, nakrytymi dachami dwuspadowymi. W pd.-zach. części rynku usytuowany jest piętrowy, murowany klasycystyczny budynek z 1. poł. XIX w. skierowany szczytem do Pl. Czarnieckiego, leżący przy wylocie ul. Złotej. Dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym, z elewacjami zwieńczonymi gzymsem koronującym, z których dwie (pn. i częściowo wsch.) rozczłonkowane są pilastrami. Okna ujęte są ozdobnymi obramieniami z gzymсами nadokiennymi.

W pierzei zach. rynku, przy wylocie ul. Złotej usytuowany jest klasycystyczny dom skierowany ścianą szczytową na rynek. Murowany, jednokondygnacyjny, nakryty jest dachem naczółkowym. Gładkie, tynkowane elewacje zwieńczone są wydatnym gzymsem koronującym. Wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w. wg wzorcowych projektów opracowanych po pożarze miasta w 1797 roku.

W pd. części miasta, przy ul. Klasztornej i na osi ul. Bernardyńskiej wiodącej na rynek, usytuowany jest zespół dawnego klasztoru bernardynów, w którym obecnie mieści się Dom Pomocy Społecznej pw. św. Franciszka z Asyżu. Późnobarokowy, ogrodzony murem, podzielony na część reprezentacyjną z bramą-dzwonnica, dziedzińcem ze statuą Matki Bożej i budynkiem klasztornym z kościołem rektoralnym pw. Nawiedzenia NMP oraz część gospodarczą z d. stajnią i domem ogrodnika.

W zach. części miasta zlokalizowana jest dawna dzielnica żydowska Kaczorowo usytuowana pomiędzy ulicami: Browarną, Piłsudskiego, Kozią i Sokołowską. Dominantę dzielnicy tworzy synagoga z położonym obok domem talmudycznym. Przy ul. Piłsudskiego, Koziej i Kaczorowskiej zachowany jest zespół murowanych i drewnianych, tynkowanych, klasycystycznych domów mieszkalnych zbudowanych po pożarze miasta w końcu XVIII wieku. Jedno- lub dwukondygnacyjne, w układzie blokowym lub połączone bramami, kryte dachami naczółkowymi i dwuspadowymi, w połaciach których umieszczone zostały powiekowe lukarny lub facjarki.

Wielka Synagoga usytuowana przy tzw. małym rynku (ob. ul. Kozia) stanowi dominantę d. dzielnicy żydowskiej. Murowana, tynkowana, wzniesiona w 1642 r., początkowo renesansowa z pogrążonym dachem i attyką, w poł. XVIII w. znacznie przebudowana, remontowana w 1 poł. XIX w. i po II wojnie światowej. Obecnie pełni funkcje muzealną. Jest to jedyny zachowany w oryginale budynek synagogi z autentycznym wystrojem wnętrza.

Dom Talmudyczny usytuowany jest obok synagogi, w zach. pierzei ul. Koziej, fasadą skierowany na wschód. Zbudowany w 4 ćw. XVIII w., późnobarokowy, pełnił funkcje domu nauki (bet midrasz) i bóżnicy (nazywany był też Małą Synagogą). Zniszczony podczas wojny, odbudowany w latach 70. XX w., obecnie pełni funkcje muzealne.

Nowe Miasto usytuowane we wsch. części Tykocina, posiada częściowo czytelny układ przestrzenny z poł. XVI w. z ulicami: Zagumienną (d. Nowa), Ogrodową (d. droga do Sannik), 11 Listopada (d. Czychrowska, Złotoryjska) i Szkolną (d. droga do Glinek). Pomiedzy ulicami Ogrodową, 11 Listopada, Zacerkiewną i Zackiewicza znajduje się prostokątny d. rynek zwany Kozim Rynkiem, przy którym w 2. poł. XVI w. mieścił się konwent bernardynów i kościół św. Marka (pierzeja pn.) oraz cmentarz i cerkiew św. Mikołaja prawosławna, od 1596 unicka (pierzeja zach.). Obecnie Nowe Miasto zabudowane jest współczesnymi budynkami mieszkalnymi.

W pn. pierzei ul. 11 Listopada usytuowana jest rezydencja ekonoma dóbr tykocińskich, zw. rezydencją ekonomiczną, w której ob. mieści się dom kultury.

We wsch. części miasta usytuowany jest cmentarz parafialny rzymskokatolicki, założony w końcu XVIII wieku. Prostokątny w rzucie teren ogrodzony jest kamiennym

murem z neogotycką, trójarkadową, ceglana bramą od północy. W pd. części cmentarza usytuowana jest kaplica cmentarna pw. Matki Bożej Bolesnej. W pn.-wsch. części cmentarza usytuowana jest kaplica grobowa Glogerów z 1885 roku. We wsch. części cmentarza znajduje się kapliczkowe kolumbarium z 1841 r., murowane z kamienia i cegły, z wnękami grobowymi i tablicami epitafijnymi oraz klasycystyczna kapliczka nagrobna z połowy XIX w., z półkolistymi otworami arkadowymi, nakryta niskim daszkiem namiotowym.

W zach. części miasta, u zbiegu ulic 27 Maja i Holendry usytuowany jest cmentarz żydowski założony w 1522 roku. Podczas wojny został znacznie zniszczony: rozebrano wówczas fragment muru a macewy usunięto. Do czasów obecnych zachowała się część (około 100) granitowych, pokrytych inskrypcjami nagrobków.

ZABYTKI WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Stare Jezewo

- zespół folwarczny, ok. 1880, nr rej.: 534 z 31.01.1983:
- browar
- budynek gospodarczy
- dom mieszkalny
- lamus
- czworak

Stelmachowo

- park dworski, XVIII, nr rej.: 575 z 10.02.1984

Tykocin

- teren części miasta, XV-XVIII, nr rej.: A-444 z 12.12.1956
- zespół kościoła par. p.w. św. Trójcy, XVIII:

- kościół, mur., nr rej.: A-455 z 30.04.1958
- plebania, d. seminarium misjonarzy, mur., nr rej.: j.w. z 5.05.1958
- spichlerz (przy plebanii) ul. 11 Listopada, mur., nr rej.: j.w. z 5.05.1958
- brama (przy plebanii) ul. 11 Listopada, mur., nr rej.: j.w. z 5.05.1958
- stodoła (budynek folwarku w zespole kościoła) ul. 11 Listopada, mur., nr rej.: A-660. z 27.06.2024
- zespół klasztorny bernardynów, ob. dom księży emerytów, 1771-1790, XIX:
- klasztor, nr rej.: A-456 z 10.05.1958
- kościół pobernardyński, nr rej.: j.w. z 21.10.1966
- dzwonnica-brama, nr rej.: j.w. z 10.05.1958
- zabudowania gospodarcze, nr rej.: j.w. z 22.10.1966:
- dom mieszkalny
- stodoła
- d. ogród i dziedziniec, nr rej.: j.w. z 30.12.1986
- synagoga, ul. Kozia 2, XVIII, nr rej.: A-457 z 24.01.1957
- mała synagoga tzw. Dom Talmudyczny, ul. Kozia 2, XVIII, nr rej.: A-580 z 14.03.1962
- alumnat, ul. Poświętna 1, 1643, nr rej.: A-460 z 16.02.1953
- cmentarz żydowski, ul. Holendry, 1522, nr rej.: A-106 z 29.12.1984
- zespół cmentarza par. rzymskokat. przy ul. Zagumiennej, nr rej.: A-296 z 15.07.2010:
- cmentarz w granicach ogrodzenia
- kaplica cmentarna p.w. Matki Boskiej Bolesnej

- kaplica grobowa rodziny Glogerów
- grobowiec, tzw. „katakumby”
- brama
- mur ogrodzeniowy
- ruiny zamku i pozostałości fortyfikacji ziemnych, przed 1469, nr rej.: 2 z 20.02.1950
- ruiny dawnego zamku Zygmunta Augusta po Tykocinem wraz z obwałowaniem, fosami i bastionami oraz otoczeniem w promieniu 10 m od wałów, 2 poł. XVI w., dec. z dn. 17.02.1937 r.
- dom, pl. Czarnieckiego 2, drewn., XVIII/XIX, nr rej.: A-463 z 25.09.1972
- dom, pl. Czarnieckiego 6, drewn., XVIII/XIX, nr rej.: A-464 z 7.04.1976
- dom, pl. Czarnieckiego 10, drewn., nr rej.: A-186 z 18.04.2008
- dom, pl. Czarnieckiego 12, drewn., XVIII, nr rej.: A-465 z 30.12.1988
- d. szpital, ul. Jordyka / 11 Listopada, 1755, nr rej.: A-466 z 10.05.1958
- dom z ogrodem, ul. Klasztorna 2, drewn., 2 poł. XIX, nr rej.: A-500 z 30.12.1986
- dom, ul. 11 Listopada 4, 1 poł. XIX, nr rej.: A-467 z 4.12.1974
- dom, ul. 11 Listopada 5, mur.-drewn., 1 poł. XIX, A-468 nr rej.: 348 z 4.12.1974
- d. rezydencja ekonomiczna, ul. 11 Listopada 8, nr rej.: A-469 z 10.05.1958
- dom, ul. 11 Listopada 11, mur.-drewn., 1 poł. XIX, nr rej.: A-470 z 4.12.1974
- poczta, ul. 11 Listopada 36, po 1815, nr rej.: A-471 z 11.08.1994
- dom, ul. Kaczorowska 5, nr rej.: A-474 z 20.11.1958
- dom, ul. Kaczorowska 7, pocz. XIX, nr rej.: A-475 z 26.11.1958
- dom, ul. Kaczorowska 9-9a, XVIII, nr rej.: A-476 z 24.01.1957

- dom, ul. Kozia 1, pocz. XIX, nr rej.: A-477 z 18.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 22, 1 poł. XIX, nr rej.: A-480 z 18.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 23, XIX, nr rej.: A-482 z 8.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 25, XVIII, nr rej.: A-483 z 13.07.1956
- dom, ul. Piłsudskiego 27, XVIII, nr rej.: A-484 z 13.07.1956
- dom, ul. Piłsudskiego 29, pocz. XIX, nr rej.: A-491 z 18.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 31, 1 poł. XIX, nr rej.: A-485 z 18.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 33, pocz. XIX, nr rej.: A-486 z 18.12.1958
- dom, ul. Piłsudskiego 35, pocz. XIX, nr rej.: A-496 z 10.12.1958
- dom, ul. Złota 2, XVIII, nr rej.: A-497 z 25.02.1953
- dom, ul. Złota 3, XVIII-XIX, nr rej.: A-498 z 13.08.1973
- most drogowy, k. XIX - pocz. XX w., 1955, nr rej.: A-354 z 7.07.2011 r.
- wiatrak koźlak, ul. Klasztorna, 1887, nr rej.: A-499 z 24.01.1980

Zestawienie obiektów wpisanych do GEZ znajduje się na końcu opracowania. Spośród najważniejszych zabytków z terenu gminy warto wyróżnić następujące obiekty:

Zespół klasztorny oo. Bernardynów w Tykocinie

Zespół klasztorny pobernardyński usytuowany jest w południowej części miasta, po południowej stronie ul. Klasztornej, na osi biegnącej od rynku ul. Bernardyńskiej. Późnobarokowy. Ogródzony murem. Podzielony na dwie części: reprezentacyjną (od północy), do której wchodzi brama-dzwonnica, z budynkiem klasztornym z kościołem pw. Nawiedzenia NMP oraz dziedzińcem, na którym ustawiona jest statua NMP i gospodarczą (od południowego-wschodu) z d. stajnią i domem ogrodnika. Późnobarokowy. W skład zespołu wchodzi budynek d. klasztoru, brama-dzwonnica, w części gospodarczej znajduje się d. stajnia i dom ogrodnika.

Forma klasztoru założonego na rzucie podkowy pozwala zaliczyć obiekt do grupy klasztorów wzorowanych na barokowych rozwiązaniach pałacowych.

Klasztor z kościołem w jego wschodnim skrzydle, wzniesiony na rzucie podkowy z ryzalitem od zachodu. Kościół na planie wydłużonego prostokąta, połączony pod kątem prostym z korpusem głównym klasztoru. Prostopadłościenna bryła nakryta wysokim, dwuspadowym dachem. Elewacje rozczłonkowane lizenami, zwieńczone wydatnym gzymsem koronującym, przeprute prostokątnymi oknami. Fasada dwukondygnacyjna, z prostokątnym otworem wejściowym, zwieńczona trójkątnym szczytem ujętym wydatnym, profilowanym gzymsem. Nad szczytem ścianka parawanowa ujęta łukiem pełnym nadwieszonym ujętym spływami. W zwieńczeniu fasady czworoboczna sygnaturka nakryta daszkiem namiotowym, zakończona krzyżem w promieniach. Wnętrze jednonawowe, z chórem muzycznym od pn. wspartym na filarach. Korpus główny i skrzydło zachodnie klasztoru dwukondygnacyjne, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi z lukarnami w połaciach. Elewacje rozczłonkowane lizenami, zwieńczone wydatnym profilowanym gzymsem koronującym, przeprute prostokątnymi oknami. Na osi środkowej elewacji frontowej otwór wejściowy zamknięty odcinkowo, nad nim analogicznie wykrojone porte-fenêtre ujęte współczesną balustradą balkonu. Układ wnętrz dwutraktowy, z korytarzem od strony dziedzińca. Wewnątrz sklepienia kolebkowe z lunetami i krzyżowe. Brama-dzwonnica z przejazdem bramnym zamkniętym górą łukiem pełnym.

Dom talmudyczny w Tykocinie

Dom talmudyczny wzniesiony został w latach 1772-1798 w żydowskiej dzielnicy Tykocina Kaczorowie (po raz pierwszy został zaznaczony na mapie Tykocina z 1798 r.). Pełnił rolę tzw. domu nauki (betha-midrash), gdzie studiowano święte księgi i modlono się. Z tego względu budynek nazywany był też Małą Synagogą. Podczas II wojny światowej dom talmudyczny został zniszczony. Po wojnie spalone mury budowli zostały rozebrane. W latach 70. XX w. rozpoczęto odbudowę budynku dla potrzeb muzealnych. Odtworzono bryłę i wystrój elewacji, wykonano podpiwniczenie, którego pierwotny budynek nie posiadał. Od 1977 r. budynek jest siedzibą Muzeum Kultury Żydowskiej z bogatymi zbiorami judaiców. Gruntownie wyremontowany na pocz. XXI w. Dom talmudyczny usytuowany jest w zach. części miasta i w zach. pierzei

ul. Koziej, w pobliżu Wielkiej Synagogi. Fasadą skierowany na wschód. Późnobarokowy. Murowany z cegły, tynkowany.

Budynek założony na rzucie prostokąta. Prostopadłościenna, jednokondygnacyjna bryła nakryta jest dachem łamanym z naczółkami i z lukarnami w dolnej partii dachu. Elewacje na wyodrębnionym cokole, rozcłonkowane pilastrami, z wyokrąglonymi narożnikami, zwieńczone są wydatnym, profilowanym gzymsem koronującym. Wielokwaterowe okna umieszczone w otworach zamkniętych odcinkowo. Elewacja szczytowa frontowa trójosiowa, z wejściem pośrodku. Elewacje boczne czteroosiowe, od pn.-otwór wejściowy. Układ wnętrz dostosowany do nowej muzealnej funkcji, z centralnie umieszczonym korytarzem wiodącym do dużej sali w zach. części budynku.

Synagoga w Tykocinie

Gmina żydowska w Tykocinie powstała w 1522 r. na mocy przywileju nadanego przez Alberta Gasztołda, pozwalającego na osiedlenie się w mieście dziesięciu żydowskim rodzinom. W 1536 r. Gasztołd uwolnił gminę żydowską spod jurysdykcji starostów miejskich i przekazał całość praw w ręce zarządu kahału. Murowana synagoga została wzniesiona w 1642 r. w miejscu drewnianej bożnicy, w centrum dzielnicy żydowskiej Kaczorowo, w czasie największego rozwoju miasta. Wokół synagogi skupiły się budynki związane z administracją, sądownictwem i szkolnictwem gminy. W budynku synagogi działała szkółka krawiecka i szkółka kahalna. Budynek synagogi, początkowo renesansowy z pogrążonym dachem i attyką, w połowie XVIII w., zapewne po pożarze miasta został znacznie przebudowany. Budowla otrzymała dach mansardowy, nowe sklepienie i zapewne basztę w narożniku pn.-zach. Generalny remont bożnicy przeprowadzono w latach 40. XIX wieku. W XIX w. pomalowano również wnętrze świątyni. Podczas II wojny światowej budowla została zniszczona, ograbiona i zamieniona na magazyn, w latach 1945-1947 rozebrano babińce, do 1957 r. we wnętrzu magazynowano nawozy sztuczne. W latach 70. XX w. budynek odrestaurowano i od 1976 r. synagoga pełni funkcję muzealną. Remontowana na pocz. XXI wieku.

Synagoga usytuowana w zach. części miasta, w pd. pierzei ul. Piłsudskiego i wsch. pierzei ul. Koziej. Fasadą skierowana na północ. Orientowana. Renesansowo-barokowa. Murowana z cegły, tynkowana.

Budynek założony na rzucie prostokąta. Korpus główny bożnicy dziewięciopolowy, na rzucie kwadratowym, z dobudówkami na całej długości korpusu od pd. i zach., w których mieściły się sale dla kobiet. Od pn. usytuowany przedsionek, w narożniku od zach. - baszta, kwadratowa w przyziemiu, z dostawioną w jej wsch. narożniku półkolistą wieżyczką mieszczącą klatkę schodową. Prostopadłościenny korpus główny nakryty jest dachem mansardowym, parterowe dobudówki nakryte dachami pulpitowymi. Trójkondygnacyjna, w wyższych partiach ośmioboczna wieżyczka nakryta jest dachem namiotowym. Elewacje: pn., pd. i zach. trójosiowe, z prostokątnymi oknami umieszczonymi w głębokich wnękach zamkniętych odcinkowo, w elewacji wsch. dwa analogiczne okna i niska skarpa pośrodku. W babińcach okna prostokątne, wielokwaterowe. Jednoprzestrzenne wnętrza nakryte dziewięciopolowym, krzyżowym sklepieniem. Pośrodku architektoniczna bima, z wejściami po bokach. Ściany i filary pokryte są fragmentami XIX-wiecznej polichromii z motywem ornamentów roślinnych i wersetów z Tory. Na filarze odkryto fragment pierwotnej XVII-wiecznej polichromii z motywem boniowania. Na ścianie wsch. Aron ha-kodesz z wnęką do przechowywania zwojów Tory ujętą parą kolumn jońskich, na których ozdobne zwieńczenie zdobione ornamentem roślinnym.

Zespół klasztorny Misjonarzy w Tykocinie

Kościół fundacji Jana Klemensa Branickiego został wybudowany i wyposażony w latach 1742-1751, konsekrowany w 1750 roku. Budowa kościoła, który zajął całą wsch. pierzeję rynku wiązała się z przebudową Tykocina podjętą przez Branickiego. Prace budowlane prowadził Tomasz Belloti. Plebanię zaczęto budować w 1748 roku. W tymże roku terem przykościelny ogrodzono murem. Projekt bramy z popiersiami czterech ewangelistów wykonał Jan Henryk Klemm. Po śmierci proboszcza w 1751 r., Branicki powierzył parafię Zgromadzeniu Misjonarzy oraz podjął się ufundowania seminarium dla kleryków diecezji łuckiej. W związku z nowym zadaniem, w latach 1769-1771 rozbudowano plebanię wg projektu Kazimierza Nowickiego Jr. Po powstaniu styczniowym władze carskie odebrały misjonarzom parafię oraz zlikwidowały seminarium. Podczas II wojny światowej kościół ucierpiał z powodu wysadzenia mostu. Remontowany w latach 1870-1873, w latach 1910-1911 Władysław Drapiewski zakonserwował barokową polichromię w prezbiterium i w nawie głównej oraz przemaalował ściany w nawach bocznych i kaplicy.

Zespół kościoła Trójcy Przenajświętszej usytuowany na prostokątnej działce, na całej szerokości wsch. pierzei d. rynku ob. Placu Czarnieckiego, od pn. ograniczony ul. Poświętną, od pd. ul. 11 Listopada. Stanowi najważniejszy akcent rynku, z pomnikiem Stefana Czarnieckiego na osi wejścia głównego. Barokowy. Orientowany. Kościół parafialny usytuowany we wsch. pierzei rynku, murowany z cegły, tynkowany. Wzniesiony na rzucie prostokąta z nieco szerszym prezbiterium. Budowla trójnawowa, bazylikowa. Nawa główna i prezbiterium kryte dachem trójspadowym, nawy boczne, zakrystia i skarbiec - dachami pulpitowymi. Fasada rozczłonkowana lizenami i pilastrami w porządku tokańskim oraz profilowanymi gzymsami, zwieńczona trójkątnym frontonem, w tle którego attyka w formie półkola imitującego kopułę z latarnią. Nad wejściem głównym tablica erekcyjna. Symetrycznie z obu stron fasady poprowadzono na ćwierćkolistych rzutach trójarkadowe ścianki parawanowe, zakończone dwiema dwukondygnacyjnymi wieżami o wyokrąglonych narożach, z hełmami w zwieńczeniach. Ścianki arkadowe i wieże mają analogiczne podziały architektoniczne jak fasada. Pomiędzy wieżami mur z półkoliście wyokrągloną bramą ozdobioną popiersiami ewangelistów dłuta Jana Christiana Redlera. Za kościołem od wsch. usytuowany budynek d. seminarium ob. plebanii, ustawiony szczytem do pn. pierzei ul. 11 Listopada. Murowany z cegły, na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem. Elewacje z podziałami ramowymi. Wewnątrz sklepienia kolebkowe i stropy płaskie. Spichlerz położony we wsch. części zespołu. Zbudowany na rzucie litery L, murowany z kamienia i cegły, jednokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym i naczółkowym. Pomiędzy plebanią a spichlerzem murowana brama przepruta otworami zamkniętymi łukiem koszowym, nakryta czterospadowym daszkiem.

Alumnat w Tykocinie

W 1633 r. starosta tykociński Krzysztof Wiesiołowski sporządził zapis na budowę domu dla dwunastu inwalidów wojennych. Tytułem uposażenia przyznał fundacji dobra Dolistowo i wieś Radzie. Wiesiołowski wykupił na ten cel dwie działki między wsch. pierzeją rynku a rzeką i zaczął budować alumnat. Po śmierci fundatora w 1637 r. Władysław IV potwierdził przywilej fundacyjny, a budowę kontynuowała wdowa po Wiesiołowskim - Aleksandra. Budowany w latach 1634-1643 alumnat miał formę parterowego czworoboku z dziedzińcem wewnętrznym i dwoma basztami w narożnikach od strony rzeki. W 1645 r. trwało jeszcze wykańczanie budynku. W skrzydle pd. mieściła się kaplica. Budynek został zapewne częściowo zniszczony w

czasie potopu, ponieważ w 1698 r. wymagał poważnych napraw. W l. 1745-1767 Jan Klemens Branicki w ramach porządkowania miasta, przebudował rynek i otaczającą go zabudowę, w tym alumnat. Rozebrano wówczas baszty narożne, elewacje pozbawiono pierwotnego detalu architektonicznego pozostawiając gzyms koronujący, przez co budynek nabrał cech późnobarokowych. Przebudowano kaplicę i na nowo przesklepiono wnętrza. W czasie zaboru pruskiego kaplicę w alumnacie zamieniono na zbór protestancki. W XIX w. alumnat pełnił rolę zakładu dobroczynnego i w takiej formie przetrwał do I wojny światowej, podczas której został uszkodzony i przestał pełnić swoją pierwotną rolę wyznaczoną przez fundatora. Remontowany w latach 1929-1930 i później. Po 1945 r. budynek wykorzystywany był na różne potrzeby. Mieściły się tu m.in.: świetlica, sala widowiskowa urządzona w kaplicy, pomieszczenia organizacji młodzieżowych, skład nawozów sztucznych, schronisko PTTK. Od 1993 r. własność prywatna, obecnie pełni funkcję hotelowo-restauracyjną.

Alumnat usytuowany jest w centralnej części miasta, w pobliżu mostu na Narwi, na jej lewym brzegu, w pn. pierzei ul. Poświętnej i wsch. pierzei ul. Puchalskiego. Pd.-zach. narożnik budynku przylega do rynku. Barokowy. Murowany z cegły, tynkowany.

Założony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, z wewnętrznym, kwadratowym dziedzińcem. Narożnik pd.-zach. ścięty, nieco wysunięty, z przejazdem na dziedziniec. W narożniku pd.-wsch. kwadratowa w rzucie d. kaplica z absydą od wsch. wysuniętą poza obrys zewnętrzny muru. Układ pomieszczeń szeregowy, z przelotowymi sieniami w trzech skrzydłach. W narożach od pn. umieszczono dwa wejścia do pomieszczeń z dziedzińca. Bryła złożona z czterech jednokondygnacyjnych skrzydeł otaczających kwadratowy dziedziniec wewnętrzny. Skrzydła nakryte dachami dwuspadowymi z facjatkami w połaciach od strony dziedzińca. Elewacje z niewielkim, kamiennym cokołem, gładkie, tynkowane, zwieńczone profilowanym gzymsem koronującym. W narożniku pd.-zach. przejazd bramny zamknięty łukiem koszowym. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte łukami odcinkowymi. Pomieszczenia przykryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami.

Jeśli chodzi o całokształt zasobu zabytkowego gminy, to zdecydowanie wyróżniają się obiekty sakralne – kościoły oraz klasztory wraz z otaczającą je zabudową gospodarczą. Wszystkie zachowały się w dobrym stanie i są na bieżąco użytkowane.

Należy też zwrócić uwagę na znaczącą dysproporcję pomiędzy terenem miasta Tykocin a terenem wiejskim gminy – zdecydowana większość zabytków położona jest na terenie Tykocina. Najcenniejszy zabytek w miejscowościach wiejskich, zespół podworski Glogerów w Starym Jeżewie jest w bardzo złym stanie i praktycznie grozi katastrofą budowlaną. Pozostałe zabytki w miejscowościach gminy nie prezentują większych wartości zabytkowych poza skalę lokalną. Z kolei w Tykocinie większość obiektów zabytkowych wpisana została do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Na całym terenie gminy obecne są cmentarze różnych wyznań, rzymsko-katolickie, unickie oraz żydowskie. Niestety część z nich jest zdewastowana bądź w ogóle nie ma po nich śladu w terenie (cmentarz unicki oraz dawny rzymsko-katolicki w Tykocinie). Najlepiej zachowane są cmentarze katolickie w Tykocinie, Krośnie oraz wsi Radule. Poza tym ewidencja konserwatorska obejmuje miejsca pamięci narodowej z czasów I i II Wojny Światowej oraz te, upamiętniające lokalne postacie historyczne (np. grób Łukasza Górnickiego).

Architekturę mieszkalną i gospodarczą reprezentują przede wszystkim przykłady murowanej zabudowy małomiasteczkowej w Tykocinie, stanowiące część układu urbanistycznego miasta. Zachowane są najczęściej w dobrym stanie i dalej pełnią swoją funkcję. Najliczniejsze ich skupiska znajdują się przy ul. Piłsudskiego i 11 Listopada, a także przy placu Czarnieckiego. Nieliczne są budynki drewniane, a te które istnieją są w bardzo złym stanie technicznym (np. dom przy ul. Klasztornej 2 w Tykocinie). Ciekawym przykładem architektury rezydencjonalnej jest budynek dworu w Pentowie, w którym obecnie znajduje się skansen – Europejska Wieś Bociania.

Kolejną, niezbyt liczną grupą, są obiekty infrastruktury technicznej i przemysłowej. Zaliczyć do nich można np. wpisane do rejestru zabytków most drogowy oraz wiatrak-koźlak w Tykocinie, a także obiekty wchodzące w skład zespołów dworskich w Starym Jeżewie i Stelmachowie.

Założenia zieleni komponowanej reprezentują dawne parki dworskie w miejscowościach Dobki, Lipniki oraz Stelmachowo. Za wyjątkiem parku w Stelmachowie, wpisanego do rejestru zabytków, pozostałe dwa są bardzo mocno przekształcone, a ich pierwotna kompozycja trudna do odczytania w terenie.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.;

- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie – na podstawie pozwolenia wydanego przez właściwego ministra.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglasczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół

rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku: 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa; 2) wpisanego do inwentarza muzeum; 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W celu zapoznania się z zasobem zabytków ruchomych należy skontaktować się z Podlaskim Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. Najcenniejsze obiekty ruchome znajdują się na wyposażeniu obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków. Należy też podkreślić, że pomnik Stefana Czarnieckiego z 1762 roku, zlokalizowany w Tykocinie został przeniesiony do rejestru zabytków ruchomych pod nr B-301 pismem l.dz. R.5131.19.2013.IM-J z 27 grudnia 2013 r., zmienionym pismem l.dz. R.5131.1.2014 z 6 lutego 2014 r.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach terenów gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Gmina leży w obrębie zbadanych arkuszy 35-81, 35-82, 35-83, 35-84, 36-81, 36-82, 36-83, 36-84, 37-82, 37-83, 37-84, 38-82 oraz 38-83. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Badaniami archeologicznymi – powierzchniowymi objęto zdecydowaną większość terenu gminy Tykocin, lokalizując około 300 stanowisk, w tym archiwalnych.

Trzeba podkreślić, że na chwilę opracowania niniejszego dokumentu brak jest opracowanych kart ewidencyjnych dla stanowisk. Ich wprowadzenie do GEZ przewiduje się w ramach niniejszej perspektywy programu.

Najcenniejsze stanowiska archeologiczne zostały wpisane do rejestru zabytków. Należą do nich:

1. Kiślaki, st. 3, osada wydymowa z epoki kamienia

Nr rej. C-58, dec. nr 670-1/39/77 z dn. 22.12.1977 r.

2. Tykocin, st. 1, grodzisko wczesnośredniowieczne zw. „Szwedzkie Wały” lub „Zamczysko”

Nr rej. C-81 dec. nr Kl. X-1/2/204/1966 z dn. 7.03.1966 r.

3. Tykocin, st. 2, osada wczesnośredniowieczna przyrodowa

Nr rej. C-80, dec. z dn. 30.11.1970 r. nr: 670-1/53/70 , 670-1/54/70 670-1/55/70 , 670-1/56/70, 670-1/57/70 , 670-1/58/70 , 670-1/59/70 670-1/60/70

4. Tykocin, założenie klasztorne oo. Bernardynów w Tykocinie, wraz z nawarstwieniami kulturowymi, ze śladami osadnictwa, cmentarzyskiem, cmentarzem datowanymi od okresu pradziejowego do końca XIX w., w obrębie zabytku archeologicznego lądowego, oznaczonego jako: Tykocin, st. w m. 38, AZP 36-83, zlokalizowane na działce o nr 1630/3, obręb: 34 Tykocin, w granicach stanowiska, wyznaczonych czerwoną linią prostą łączącą następujące punkty skrajne: punkt A o współrzędnych geograficznych: N: 53°12'39.17" E: 22°46'29.99"; punkt B o współrzędnych geograficznych: N: 53°12'36.05", E: 22°46'29.94"; punkt C o współrzędnych geograficznych: N: 53°12'35.97", E: 22°46'24.88", punkt D o współrzędnych geograficznych: N 53°12'39.53", E: 22°46'24.94",

nr rej. C-110, dec. z dn. 26 sierpnia 2024 r., l.dz. R.5140.14.2020.AB

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana , z zastrzeżeniem art. 82a

- ust. 1 (który brzmi: „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań.), pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.
2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji.
 3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

6.6 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp. Regionalna tożsamość kulturowa jest traktowana jako główny rodzaj tożsamości zbiorowej, która w oparciu o przesłanki historyczne i walory kulturowe wyznacza syndrom różnorodnych cech specyficznych dla ściśle określonej zbiorowości lokalnej, wraz z określeniem jej unikalności.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron Gminy Tykocin, a także szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Położenie Gminy sprzyjające rozwojowi agroturystyki • Duża powierzchnia terenów leśnych i chronionej przyrody • Dobra drogowa dostępność komunikacyjna • Bliskość miasta wojewódzkiego i powiatowego – Białegostoku • Tykocin należy do grupy Pomników Historii, najcenniejszych obiektów w kraju • Interesujące obiekty sakralne (kościół, klasztor, kaplice) • Zachowane nekropolie różnych wyznań o wysokiej wartości kulturowej • Obecność miejsc pamięci narodowej • Układ urbanistyczny Tykocina • Duży zasób zabytków archeologicznych • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych • Korzystna lokalizacja siedziby Gminy w centrum jej obszaru, co wiąże się z dobrą dostępnością • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne • Lokalne tradycje i zwyczaje,	• Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Brak dostępności kolejowej • Nienajlepszy stan części dróg kołowych • Ograniczone możliwości transportu zbiorowego • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Niewystarczające środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zbyt duża sezonowość turystyki • Utrudnienia inwestycyjne związane z położeniem na terenie obszarów chronionych • Niezbyt dobrze zbadany zasób archeologiczny i brak kart ewidencyjnych GEZ

kultywowane wśród mieszkańców Gminy • Historyczna wielokulturowość terenów Gminy • Aktywna działalność organizacji pozarządowych • Często aktualizowana strona internetowa Gminy • Duża liczba miejsc noclegowych • Dobrze rozwinięta informacja turystyczna •	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Podlaskiego	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach zabytków • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Migracje ludności • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY TYKOCIN

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tykocin formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami Gminy i uwzględniają specyfikę dziejów Gminy, charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów Gminy Tykocin, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju Gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

Obiekty zabytkowe z terenu gminy znajdują się w rękach osób fizycznych lub prawnych (parafie, skarb państwa) zatem gmina Tykocin ma bardzo ograniczony wpływ na działania w zakresie dbałości o stan techniczny zabytków.

PRIORYTET I – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH W POLITYCE PRZESTRZENNEJ GMINY

Cel szczegółowy I.1 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy,
2. Realizacja zasad ochrony historycznego układu urbanistycznego Tykocina oraz pozostałych układów ruralistycznych poszczególnych miejscowości,
3. Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy,

4. Bieżąca opieka nad cmentarzami i miejscami pamięci, głównie poprzez prowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych,
5. Respektowanie stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej w polityce przestrzennej gminy,
6. Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, uaktualnianie kart GEZ, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy, stanowisk itp., wykonanie kart gminnej ewidencji stanowisk archeologicznych dla zabytków z terenu gminy,
7. Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów wpisanych do GEZ.

Cel szczegółowy I.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków,
2. Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych i terenów zielonych będących w administracji gminy,
3. Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz przy obiektach zabytkowych we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
4. Stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy I.3 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),

2. Kontynuacja i przestrzeganie regulacji przyznawania środków finansowych z budżetu gminy dla właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
3. Zaplanowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych,
4. Opracowanie zasad dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach (wydanie stosownej uchwały, regulaminu, wzoru wniosku itd.) oraz doradztwo przy wypełnianiu dokumentów.

PRIORYTET II – WYKORZYSTANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU GMINY

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów wykorzystujących istniejące zasoby kulturowe, takich jak np. szlak łączący obiekty sakralne gminy, miejsca pamięci itp.
3. Wykorzystanie historycznych materiałów dotyczących terenów gminy,
4. Postawienie na innowacyjność projektów w celu pozyskiwania dodatkowych środków unijnych,
5. Polepszenie dostępności poszczególnych obiektów poprzez odpowiednie oznakowanie dróg czy szlaków turystycznych,
6. Udostępnianie poszczególnych obiektów zabytkowych osobom niepełnosprawnym,
7. Opracowanie strategii promocji i rozwoju turystyki w celu wyznaczenia kierunków działań gminy,

8. Współpraca z gminami ościennymi oraz organizacjami międzynarodowymi przy realizacji celów związanych z promocją ruchu turystycznego,
9. Współpraca z mediami tradycyjnymi i internetowymi w dziedzinie promocji lokalnych zabytków.

Cel szczegółowy II.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp.,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne mieszkańcom i turystom,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji (przy zabytkach wpisanych do rejestru po uzyskaniu pozwolenia WKZ), tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych,
4. Dbanie o aktualizację strony internetowej gminy wraz z umieszczeniem informacji o zasobie zabytkowym,
5. Aktualizacja i rozwijanie funkcjonalności interaktywnej mapy gminy poprzez odpowiednią warstwę systemu informacji przestrzennej z danymi na temat obiektów lokalnego dziedzictwa kulturowego,
6. Nagłaśnianie wśród lokalnej społeczności najważniejszych badań, odkryć i publikacji związanych z tradycją regionalną w celu wzrostu tożsamości regionalnej mieszkańców.

Cel szczegółowy II.3 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnowanie tradycji regionalnych

Działania:

1. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, lokalnych galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury,

2. Wspieranie projektów edukacyjnych związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym,
3. Wprowadzanie elementów lokalnego dziedzictwa kulturowego do edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez różnego rodzaju konkursy, wystawy, wycieczki itp.,
4. Organizacja imprez kulturalnych promujących kulturę regionalną (w tym mających na celu promocję gminy i krzewienie kultury),
5. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji i promocji regionu (w tym wsparcie szeroko pojętych kół zainteresowań, tworzenie miejsc do tego typu spotkań),
6. Promocja tradycji regionalnych za pośrednictwem zbiorów bibliotecznych i internetu.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tykocin powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Tykocin zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Miejskiego w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji

zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),

- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,

- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu

terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny)
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY TYKOCIN

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tykocin jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy.

Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Tykocin, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Tykocin, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

ZESTAWIENIE OBIEKTÓW WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość		Adres	Obiekt
1	Dobki	Tykocin		park dworski
2	Jeżewo	Tykocin		cmentarz wojenny
3	Kapice Lipniki	Tykocin		młyn zbożowy
4	Krosno	Tykocin		cmentarz przykościelny
5	Krosno	Tykocin		cmentarz rzymskokatolicki
6	Leśniki	Tykocin		cmentarz wojenny z I wojny św. (1915 zbiorowa mogiła)
7	Leśniki	Tykocin		cmentarz wojenny żołnierzy radzieckich
8	Lipniki	Tykocin		park dworski
9	Łopuchowo	Tykocin		cmentarz wojenny- miejsce straceń
10	Pentowo	Tykocin	Pentowo nr 39	dwór
11	Radule	Tykocin		cmentarz rzymskokatolicki
12	Stare Jeżewo	Tykocin		browar w zespole folwarcznym
13	Stare Jeżewo	Tykocin		budynek magazynowo- gospodarczy w zespole folwarcznym
14	Stare Jeżewo	Tykocin		czworak w zespole folwarcznym
15	Stare Jeżewo	Tykocin		budynek mieszkalny z zespole folwarcznym
16	Stare Jeżewo	Tykocin		lamus w zespole folwarcznym
17	Stare Jeżewo	Tykocin		park dworski w zespole folwarcznym
18	Stelmachowo	Tykocin		założenie dworskie
19	Stelmachowo	Tykocin		gorzelnia w zespole dworskim
20	Stelmachowo	Tykocin		park dworski
21	Tykocin	Tykocin		teren części miasta
22	Tykocin	Tykocin		zespół kościoła parafialnego p.w. św. Trójcy
23	Tykocin	Tykocin		murowany kościół parafialny p.w. św. Trójcy
24	Tykocin	Tykocin		murowany spichlerz w Zespole Misjonarzy
25	Tykocin	Tykocin		cmentarz przykościelny parafii p.w. św. Trójcy
26	Tykocin	Tykocin		murowana brama barokowa (przy plebani) w zespole kościoła p.w. św. Trójcy brama główna w zespole kościoła parafialnego p.w. Trójcy
27	Tykocin	Tykocin		ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego p.w. Trójcy
28	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 2	plebania murowana (d. seminarium misjonarzy)
29	Tykocin	Tykocin		brama główna w zespole kościoła parafialnego p.w. Trójcy
30	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 2	stodoła (budynek folwarku plebańskiego) w zespole kościoła parafialnego p.w. Trójcy
31	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	zespół klasztorny pobernardyński
32	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	kościół pobernardyński
33	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	murowany klasztor pobernardyński
34	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	zabudowania gospodarcze przy klasztorze w zespole pobernardyńskim

35	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	teren d. ogrodu i dziedzińca przy klasztorze pobernardyńskim
36	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	kaplica klasztorna p.w. Nawiedzenia św. Elżbiety w zespole klasztorным Bernardynów
37	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	dom ogrodnika w zespole Bernardyńskim
38	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 1	murowana brama - dzwonnica w zespole pobernardyńskim
39	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	kościół cmentarny
40	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	zespół cmentarza rzymskokatolickiego z ogrodzeniem i bramą
41	Tykocin	Tykocin		cmentarz rzymskokatolicki
42	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	brama i ogrodzenie cmentarza
43	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	katakumby na cmentarzu katolickim
44	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	kaplica grobowa rodziny Glogerów
45	Tykocin	Tykocin		cmentarz- miejsce grobu Łukasza Górnickiego
46	Tykocin	Tykocin		cmentarz unicki
47	Tykocin	Tykocin		cmentarz żydowski
48	Tykocin	Tykocin	Zagumienna	latarnia zmarłych
49	Tykocin	Tykocin	11 listopada/Poświętna	dawny cmentarz rzymskokatolicki
50	Tykocin	Tykocin	Kozia nr 2	synagoga duża
51	Tykocin	Tykocin	Kozia nr 2	dom talmudyczny
52	Tykocin	Tykocin		ruiny zamku i pozostałości fortyfikacji ziemnych
53	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 36	pocztą
54	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 8	d. rezydencja ekonomiczna
55	Tykocin	Tykocin	Poświętna nr 1	alumnat wojskowy
56	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 37	administracyjny budynek dworski
57	Tykocin	Tykocin	Jordyka nr 1	dom ludowy i magazyn, ob. kino "Hetman"
58	Tykocin	Tykocin	ul. Jordyka/11 listopada nr 1	dawny szpital
59	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 4	dom nr 4
60	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 5	dom nr 5
61	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 6	dom mieszkalny nr 6
62	Tykocin	Tykocin	11 listopada nr 11	dom nr 11
63	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 15	dom staromiejski nr 15
64	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 17	dom mieszkalny nr 17
65	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 36	stodoła
66	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 41	dom mieszkalny nr 41
67	Tykocin	Tykocin	11 Listopada nr 56	dom mieszkalny nr 56
68	Tykocin	Tykocin	Bernardyńska nr 2	dom mieszkalny nr 2
69	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 2	dom nr 2

70	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 6	dom nr 6
71	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 8	dom staromiejski nr 8
72	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 4	dom staromiejski nr 4
73	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 10	dom nr 10
74	Tykocin	Tykocin	Plac Czarnieckiego nr 12	dom nr 12
75	Tykocin	Tykocin	Kaczorowska nr 5 i 5a	dom mieszkalny nr 5/5a
76	Tykocin	Tykocin	Kaczorowska nr 7	dom staromiejski nr 7
77	Tykocin	Tykocin	Kaczorowska nr 9	dom nr 9
78	Tykocin	Tykocin	Kaczorowska nr 11	dom mieszkalny nr 11
79	Tykocin	Tykocin	Klasztorna nr 2	dom z ogrodem nr 2
80	Tykocin	Tykocin	Kozia nr 1	kamienica staromiejska nr 1
81	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 22	kamienica staromiejska nr 22
82	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 23	XVIII w. kamienica staromiejska
83	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 25	dom nr 25
84	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 27	dom staromiejski nr 27
85	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 29	dom nr 29
86	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 31	kamienica staromiejska nr 31
87	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 33	kamienica staromiejska nr 33
88	Tykocin	Tykocin	Piłsudskiego nr 35	dom nr 35
89	Tykocin	Tykocin	Poświętna nr 16	dom nr 16
90	Tykocin	Tykocin	Stary Rynek nr 2	dom staromiejski nr 2
91	Tykocin	Tykocin	Złota nr 2	kamienica nr 2
92	Tykocin	Tykocin	Złota nr 3	dom mieszkalny nr 3
93	Tykocin	Tykocin	Złota nr 17	dom staromiejski nr 17
94	Tykocin	Tykocin	Klasztorna	wiatrak koźlak
95	Tykocin	Tykocin		most drogowy

ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY

L.P.	Miejscowość wg. KEZA	Obszar AZP	Nr stan w miejsc.	Nr stan na obsz.	Funk. wiodąca	chronologia	Rejestr	Uwagi
1	Broniszewo	037-083	1	6	1. osada, 2. osada	1. wczesne ? średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		

2	Broniszewo	037-083	2	7	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
3	Broniszewo	037-083	3	8	1. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze		
4	Broniszewo	037-083	4	9	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
5	Dobki	036-083	1	23	1. ślad osadnictwa	1. średniowiecze/ późne średniowiecze		
6	Dobki	036-083	2	24	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		
7	Dobki	036-083	3	25	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze/ późne średniowiecze, 3. okres nowożytny		
8	Hermany	036-082	2	24	1. obozowisko	1. neolit ?		
9	Hermany-Zamianka	036-082	2	23	1. obozowisko	1. epoka brązu		
10	Jeżewo Nowe	037-082	1	14	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka brązu, 2. średniowiecze		
11	Jeżewo Nowe	037-082	2	15	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
12	Jeżewo Stare	037-082	1	13	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze		
13	Jeżewo Stare	037-083	2	10	1. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze		
14	Jeżewo Stare	037-083	3	11	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
15	Jeżewo Stare	037-083	4	12	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
16	Jeżewo Stare	037-083	5	13	1.	1. epoka kamienia -		

					obozowisko	epoka brązu		
17	Jeżewo Stare	037-083	6	14	1. punkt osadniczy	1. okres starożytny		
18	Jeżewo Stare	037-083	7	15	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
19	Jeżewo Stare	037-083	8	16	1. ślad osadnictwa	1. okres starożytny		
20	Jeżewo Stare	037-083	11	132	1. osada, 2. dołek posłupowy ?, 3. osada, 4. osada, 5. transzeje, 6. osada	1. neolit, 2. wczesna epoka żelaza, 3. okres rzymski, 4. okres nowożytny (XVIII w. ?), 5. II wojna światowa, 6. nieokreślona		
21	Jeżewo Stare Kolonia	038-082	9	98	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - wczesna epoka żelaza		
22	Jeżewo Stare Kolonia	038-082	10	99	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. późny neolit, 2. mezolit - wczesna epoka żelaza		
23	Kapice Stare	037-082	1	16	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
24	Kapice Stare	037-082	2	17	1. ślad osadnictwa	1. neolit		
25	Kapice Stare	037-082	3	19	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
26	Kapice Stare	037-082	4	20	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
27	Kapice Stare	037-082	5	21	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
28	Kapice Stare Lipniki	037-082	6	40	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
29	Kiermusy	036-082	3	31	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. epoka brązu ?		
30	Kiermusy	036-082	1	32	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - neolit		
31	Kiślaki	035-082	1	1	1. obozowisko, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze XVI - XVII w.		
32	Kiślaki	035-082	2	2	1. obozowisko	1. neolit		

33	Kiślaki	035-082	3	3	1. obozowisko, 2. obozowisko, 3. obozowisko, 4. obozowisko	1. paleolit, 2. mezolit, 3. neolit, 4. wczesna epoka brązu	rej. zab.: C- 58	
34	Kiślaki	035-082	4	4	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. okres starożytny		
35	Kiślaki	035-082	5	5	1. ślady osadnictwa, 2. obozowisko	1. mezolit, 2. neolit		
36	Kiślaki	035-082	6	6	1. obozowisko	1. neolit		
37	Kiślaki	035-082	7	7	1. obozowisko	1. neolit		
38	Las Białe	036-082	1	5	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
39	Las Białe	036-082	2	6	1. obozowisko	1. neolit		
40	Las Białe	036-082	3	7	1. obozowisko	1. neolit		
41	Leśniki	037-083	3	1	1. grodzisko	1. wczesne średniowiecze		
42	Leśniki	037-083	4	31	1. punkt osadnictwa, 2. punkt osadnictwa, 3. osada	1. okres starożytny, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
43	Leśniki	037-083	5	32	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
44	Leśniki	037-083	6	33	1. osada	1. późne średniowiecze - okres nowożytny		
45	Leśniki	037-083	7	34	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
46	Leśniki	037-083	8	35	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		

47	Leśniki	037-083	9	36	1. obozowisko, 2. osada, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich, 3. wczesne średniowiecze		
48	Lipniki	036-083	2	20	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
49	Lipniki	036-083	3	22	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze, 2. nowożytność		
50	Lipniki	036-083	4	37	1. cmentarzysko o ciałopalne	1. schyłek epoki brązu/ halsztat		
51	Łaziuki	035-082	1	8	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. okres starożytny, 2. późne średniowiecze		
52	Łaziuki	035-082	2	9	1. osada, 2. ślad osadnictwa	1. wczesna epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
53	Łaziuki	035-082	3	10	1. obozowisko	1. mezolit		
54	Łaziuki	035-082	4	11	1. obozowisko	1. neolit		
55	Łaziuki	035-082	5	12	1. ślady osadnictwa, 2. ślady osadnictwa	1. epoka brązu, 2. średniowiecze		
56	Łaziuki	035-082	6	13	1. obozowisko, 2. ?, 3. ślady osadnictwa	1. neolit, 2. epoka brązu, 3. średniowiecze		
57	Łaziuki	035-082	7	14	1. obozowisko	1. neolit ?		
58	Łaziuki	035-082	8	15	1. obozowisko	1. neolit		
59	Łaziuki	035-082	9	16	1. ślady osadnictwa, 2. ślady osadnictwa	1. paleolit, 2. neolit		
60	Łaziuki	035-082	10	17	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
61	Łaziuki	035-082	11	18	1. ślady osadnictwa, 2. ślady osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		

62	Łaziuki	035-082	12	19	1. obozowisko	1. neolit		
63	Łaziuki	035-082	13	20	1. obozowisko, 2. obozowisko	1. mezolit, 2. neolit/ wczesny brąz		
64	Łazy Duże	035-082	1	21	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
65	Łazy Duże	035-082	2	22	1. ślad osadnictwa, 2. obozowisko	1. paleolit ?, 2. neolit		
66	Łazy Duże	035-082	3	23	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		
67	Łazy Duże	035-082	4	24	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		
68	Łazy Duże	035-082	5	25	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
69	Łazy Małe	035-082	1	26	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
70	Łazy Małe	035-082	2	27	1. ślad osadnictwa	1. mezolit?		
71	Łazy Małe	035-082	3	28	1. obozowisko, 2. ?	1. wczesna epoka brązu, 2. średniowiecze		
72	Łazy Małe	035-082	4	29	1. ?	1. wczesna epoka brązu		
73	Łazy Małe	035-082	5	30	1. ślady osadnictwa	1. epoka kamienia		
74	Łazy Małe	035-082	6	31	1. ślady osadnictwa, 2. ślady osadnictwa	1. epoka brązu, 2. późne średniowiecze		
75	Łopuchowo	036-082	1	19	1. osada	1. średniowiecze		
76	Łopuchowo	036-082	2	20	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
77	Łopuchowo	036-082	3	21	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
78	Łopuchowo	036-082	4	22	1. obozowisko,	1. neolit, 2. średniowiecze		

					2. ślad osadnictwa			
79	Łopuchowo	037-082	5	22	1. ślad osadnictwa	1. wczesna epoka brązu		
80	Łopuchowo	037-082	6	23	1. ślad osadnictwa	1. neolit		
81	Łopuchowo	037-082	7	24	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
82	Nieciece	036-082	1	25	1. ślad osadnictwa, 2. obozowisko	1. mezolit ?, 2. epoka brązu ?		
83	Nieciece	036-082	2	26	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit ?, 2. średniowiecze		
84	Nieciece	036-082	3	27	1. obozowisko	1. epoka kamienia		
85	Nieciece	036-082	4	28	1. obozowisko	1. neolit		
86	Nieciece	036-082	5	29	1. ślad osadnictwa, 2. obozowisko, 3. ślad osadnictwa	1. mezolit ?, 2. neolit - wczesna epoka brązu, 3. średniowiecze		
87	Nieciece	036-082	6	30	1. obozowisko	1. wczesna epoka brązu		
88	Pajewo	037-083	6	37	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy, 3. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne ? średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okras nowożytny		
89	Pajewo	037-083	7	38	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
90	Pajewo	037-083	8	39	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
91	Pajewo	037-083	9	40	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich ?		

92	Pajewo	037-083	10	41	1. obozowisko, 2. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
93	Pajewo	037-083	11	42	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
94	Pajewo	037-083	12	43	1. punkt osadnictwa, 2. osada, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
95	Pajewo	037-083	13	44	1. punkt osadnictwa, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
96	Pajewo	037-083	14	45	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia, 2. wczesne ? Średniowiecze		
97	Pajewo	037-083	15	46	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. epoka brązu ?, 3. wczesne średniowiecze		
98	Pajewo	037-083	16	47	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres starożytny		
99	Pajewo	037-083	17	48	1. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze		
100	Pajewo	037-083	18	49	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
101	Pajewo	037-083	19	50	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
102	Pajewo	037-083	20	51	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. III okres epoki brązu - halsztat		
103	Pajewo	037-083	21	52	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy, 3.	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres starożytny, 3. późne		

					punkt osadniczy	średniowiecze - okres nowożytny		
104	Pajewo	037-083	22	53	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
105	Pajewo	037-083	23	54	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
106	Pajewo	037-083	24	55	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
107	Pajewo	037-083	25	56	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
108	Pajewo	037-083	26	57	1. obozowisko, 2. osada, 3. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
109	Pajewo	037-083	27	58	1. punkt osadniczy, 2. osada, 3. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
110	Pajewo	037-083	28	59	1. punkt osadniczy, 2. osada (?), 3. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
111	Pajewo	037-083	29	60	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy, 3. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze -		

						okres nowożytny		
112	Pajewo	037-083	30	61	1. osada	1. późne średniowiecze - okres nowożytny		
113	Pajewo	037-083	31	62	1. punkt osadniczy, 2. osada, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesna faza wczesnego średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
114	Pajewo	037-083	32	63	1. obozowisko	1. epoka kamienia - epoka brązu		
115	Pajewo	037-083	33	64	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich ?, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
116	Pajewo	037-083	34	65	1. punkt osadniczy	1. epoka kamienia		
117	Pajewo	037-083	35	66	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. okres wpływów rzymskich		
118	Pajewo	037-083	36	67	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
119	Pajewo	037-083	38	69	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze ?, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
120	Pajewo	037-083	39	70	1. punkt osadniczy, 2. osada, 3. osada, 4. osada ?	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich ?, 3. wczesne średniowiecze, 4. późne średniowiecze - okres nowożytny		
121	Pajewo	037-083	40	71	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesna faza wczesnego średniowiecze, 2. późna faza wczesnego		

						średniowiecza		
122	Pajewo	037-083	41	72	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy, 4. punkt osadniczy (?)	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres starożytny, 3. wczesne średniowiecze, 4. późne średniowiecze - okres nowożytny		
123	Pajewo	037-083	45	124	1. osada, 2. osada, 3. cmentarzysko szkieletowe	1. epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich, 3. XVI - XVIII w.		
124	Pajewo Grabnik	037-083	2	2	1. cmentarzysko	1. wczesne średniowiecze		
125	Pajewo Kolonia	037-083	37	68	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres wpływów rzymskich ?		
126	Piaski	035-082	2	32	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. epoka brązu, 3. późne średniowiecze		
127	Piaski	035-082	3	33	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
128	Piaski	035-082	4	34	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
129	Piaski	035-082	5	35	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. nieokreślona		
130	Piaski	035-082	6	36	1. ślad osadnictwa	1. neolit		
131	Piaski	035-083	7	23	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - neolit		
132	Piaski	035-082	8	37	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka brązu, 2. późne średniowiecze		

133	Piaski	035-082	9	38	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. późne średniowiecze		
134	Piaski	035-082	10	39	1. ślad osadnictwa	1. mezolit lub neolit		
135	Piaski	035-082	11	40	1. ślad osadnictwa	1. późne średniowiecze		
136	Piaski	035-082	12	41	1. ślad osadnictwa	1. neolit		
137	Piaski	035-082	13	42	1. obozowisko	1. mezolit		
138	Piaski	035-082	14	43	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit ?, 2. wczesna epoka brązu		
139	Piaski	035-082	15	44	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		
140	Piaski	035-082	16	45	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. neolit, 2. epoka brązu		
141	Popowlany	036-083	1	30	1. ślad osadnictwa	1. okres starożytny/ średniowiecze ?		
142	Popowlany	036-083	2	31	1. cmentarz ciałopalny	1. epoka brązu - okres halszacki		
143	Popowlany	036-083	3	34	1. punkt osadniczy	1. okres halszacki		
144	Radule Kolonja	037-083	6	102	1. osada, 2. osada	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze		
145	Radule Kolonja	037-083	7	103	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
146	Radule Kolonja	037-083	8	104	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
147	Radule Kolonja	037-083	9	105	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu		
148	Radule Kolonja	037-083	10	73	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
149	Radule Kolonja	037-083	11	74	1. punkt osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
150	Radule Kolonja	037-083	12	75	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
151	Radule Kolonja	037-083	13	76	1. punkt osadniczy, 2. punkt	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres starożytny		

					osadniczy			
152	Radule Kolonia	037-083	14	77	1. obozowisko	1. epoka kamienia		
153	Radule Kolonia	037-083	15	78	1. obozowisko	1. epoka kamienia - epoka brązu		
154	Radule	037-083	16	79	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
155	Radule	037-083	17	80	1. osada, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
156	Radule	037-083	18	81	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
157	Radule	037-083	19	82	1. osada	1. późne średniowiecze - okres nowożytny		
158	Radule	037-083	20	83	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
159	Radule	037-083	21	84	1. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu		
160	Radule	037-083	22	85	1. punkt osadniczy, 2. osada, 3. osada (?)	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
161	Radule	037-083	23	86	1. osada	1. późne średniowiecze - okres nowożytny		
162	Radule	037-083	24	87	1. obozowisko, 2. osada, 3. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
163	Radule	037-083	25	88	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze		

164	Radule	037-083	26	89	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
165	Radule	037-083	27	90	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
166	Radule	037-083	28	91	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesne ? Średniowiecze		
167	Radule Kolonia	037-083	29	92	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
168	Radule Kolonia	037-083	30	93	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
169	Radule Kolonia	037-083	31	94	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
170	Radule	037-083	32	95	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
171	Radule	037-083	33	96	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
172	Radule	037-083	34	97	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
173	Radule	037-083	35	98	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze		
174	Radule	037-083	36	99	1. cmentarzysko szkieletowe	1. nieokreślona		
175	Radule Kolonia	037-083	37	100	1. cmentarzysko szkieletowe	1. nieokreślona		
176	Radule Kolonia	037-083	38	101	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. okres starożytny		
177	Rzędziany Kolonia	037-084	1	18	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. okres starożytny, 2. wczesne średniowiecze		
178	Rzędziany Kolonia	037-083	2	3	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy, 4. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. okres starożytny, 3. wczesne średniowiecze, 4. późne średniowiecze		

179	Rzędziany Kolonia	037-083	3	4	1. osada, 2. osada	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
180	Rzędziany Kolonia	037-083	4	5	1. obozowisko, 2. osada, 3. osada, 4. osada	1. neolit ?, 2. okres wpływów rzymskich, 3. wczesne średniowiecze, 4. późne średniowiecze - okres nowożytny		
181	Rzędziany Kolonia	037-084	5	19	1. osada ?	1. wczesne średniowiecze		
182	Rzędziany Kolonia	037-084	6	20	1. osada ?	1. średniowiecze		
183	Rzędziany	037-084	7	21	1. osada	1. średniowiecze		
184	Rzędziany	037-084	8	22	1. osada	1. średniowiecze		
185	Rzędziany	037-084	9	23	1. osada	1. średniowiecze		
186	Rzędziany	037-084	10	24	1. osada	1. średniowiecze		
187	Rzędziany	037-084	11	25	1. osada	1. średniowiecze		
188	Rzędziany	037-084	12	26	1. osada	1. średniowiecze		
189	Rzędziany Kolonia	037-083	14	106	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - nowożytność		
190	Rzędziany Kolonia	037-083	15	107	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
191	Rzędziany Kolonia	037-083	16	108	1. obozowisko, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
192	Rzędziany Kolonia	037-083	17	109	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
193	Rzędziany Kolonia	037-083	18	110	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. punkt	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze -		

					osadniczy	okres nowożytny		
194	Rzędziany Kolonia	037-083	19	111	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
195	Rzędziany Kolonia	037-083	20	112	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - epoka brązu		
196	Rzędziany Kolonia	037-083	21	113	1. punkt osadniczy	1. okres starożytny		
197	Rzędziany Kolonia	037-083	22	114	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. osada (?)	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny		
198	Rzędziany Kolonia	037-083	23	115	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
199	Rzędziany Kolonia	037-083	24	116	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
200	Rzędziany Kolonia	037-083	25	117	1. punkt osadniczy, 2. osada (?)	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny		
201	Rzędziany Kolonia	037-083	26	118	1. cmentarzysk o szkieletowe	?		
202	Rzędziany Kolonia	037-083	27	119	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia - epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
203	Rzędziany Kolonia	037-083	27	120	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
204	Rzędziany	037-084	31	28	1. osada, 2. ślad osadnictwa, 3. osada	1. późna epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 2. okres nowożytny, 3. nieokreślona		

205	Siekierki	036-084	1	46	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. osada ?, 4. ślad osadnictwa	1. okres starożytny, 2. wczesne średniowiecze, 3. średniowiecze, 4. okres nowożytny		
206	Siekierki	036-084	3	47	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. okres starożytny, 2. średniowiecze		
207	Siekierki	036-084	4	48	1. ślad osadnictwa	1. średniowiecze ?		
208	Siekierki	036-084	5	49	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. osada	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze, 3. późna epoka brązu - epoka żelaza		
209	Siekierki	036-084	6	50	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. okres starożytny, 2. wczesne średniowiecze		
210	Siekierki	036-084	7	51	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. okres starożytny, 2. późne średniowiecze		
211	Siekierki	036-084	8	52	1. punkt osadniczy, 2. osada	1. średniowiecze, 2. okres nowożytny		
212	Siekierki	036-084	9	53	1. ślad osadnictwa	1. epoka brązu		
213	Sierki	036-082	3	11	1. osada	1. pradzieje		
214	Sierki	036-082	4	12	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze		
215	Sierki	036-082	5	13	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit ?, 2. epoka kamienia		
216	Sierki	036-082	6	14	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa, 4. ślad osadnictwa	1. neolit ?, 2. epoka brązu ?, 3. wczesne średniowiecze, 4. średniowiecze		
217	Sierki	036-082	7	15	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. neolit, 2. wczesne średniowiecze		
218	Sierki	036-082	8	16	1.	1. epoka kamienia		

					obozowisko			
219	Sierki	036-082	9	17	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze		
220	Sierki	036-082	10	18	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
221	Zajki (powinno Słomianka g. Tykocin)	036-081	1	5	1. obozowisko, 2. obozowisko, 3. ślad osadniczy, 4. obozowisko-osada, 5. ślad osadniczy, 6. osada, 7. ślad osadniczy, 8. ślad osadniczy	1. ep. Kamienia, 2. mezolit, 3. neolit, 4. mezolit-wcz. ep. brązu, 5. wcz. ep. Brązu, 6. ep. Brązu, 7. wcz. Średniowiecze, 8. okr. nowożytny		w opisie informacja, że większa część stanowiska leży w gm. Tykocin
222	Słomianka	036-081	1	151	1. ślad osadnictwa	1. ep. kamienia		
223	Słomianka	036-081	2	152	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. ep. Kamienia, 2. wcz. Średniow. ?, 3. późn. Średniow.-okr. nowożytny		
224	Słomianka	036-081	3	153	1. ślad osadnictwa	1. ep. kamienia		
225	Słomianka	036-081	4	154	1. obozowisko ?	1. mezolit		
226	Słomianka	036-081	5	155	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. mezolit, 2. późn. Średniow.- okr. Nowożyt.		
227	Słomianka	036-081	6	156	1. obozowisko ?	1. mezolit ?		
228	Słomianka	036-081	7	157	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit ?, 2. wcz. Średniowiecze		
229	Słomianka	036-081	8	158	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
230	Słomianka	036-081	9	159	1. obozowisko	1. mezolit		
231	Słomianka	036-081	10	160	1. ślad osadnictwa	1. ep. kamienia		

232	Słomianka	036-081	11	161	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. ep. Kamienia, 2. ep. brązu ?		
233	Słomianka	036-081	12	162	1. obozowisko	1. mezolit		
234	Słomianka	036-081	13	163	1. ślad osadnictwa	1. neolit- wcz. ep. brązu		
235	Słomianka	036-081	14	164	1. obozowisko, 2. ślad osadniczy, 3. ślad osadniczy	1. mezolit, 2. nieokreślona, 3. średniow.		
236	Słomianka	036-081	15	165	1. obozowisko, 2. ślad osadniczy	1. mezolit, 2. okr. nowożytny		
237	Słomianka	036-081	16	166	1. ślad osadnictwa	1. ep.kamienia		
238	Słomianka	036-081	17	167	1. obozowisko	1. mezolit		
239	Słomianka	036-081	18	168	1. obozowisko-osada, 2. ślad osadniczy, 3. ślad osadniczy	1. mezolit, 2. wczes. Średniowiecze, 3. póź. Średniowiecze		
240	Słomianka	036-081	19	169	1. ślad osadnictwa	1. póź. paleol. - mezolit		
241	Słomianka	036-081	20	170	1. ślad osadnictwa	1. ep. kamienia		
242	Słomianka	036-081	21	171	1. obozowisko, 2. ślad osadniczy	1. ep. Kamienia, 2. późn. Średniowiecze		
243	Słomianka	036-081	22	172	1. ślad osadnictwa	1. ep. Kamienia		
244	Słomianka	036-081	23	173	1. ślad osadniczy, 2. obozowisko	1. póź. paleol. - mezolit , 2. mezolit		
245	Słomianka	036-081	24	174	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. ep. Kamienia, 2. późn. Średniowiecze		
246	Słomianka	036-081	25	175	1. ślad osadnictwa	1. ep. Kamienia		
247	Stelmachowo	037-082	1	32	1. ślad osadnictwa, 2. ślad	1. schyłkowy paleolit, 2. wczesna epoka brązu		

					osadnictwa			
248	Stelmachowo	037-082	2	33	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
249	Stelmachowo	037-082	3	34	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
250	Stelmachowo	037-082	4	35	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit, 2. epoka kamienia		
251	Stelmachowo	037-082	5	36	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
252	Stelmachowo	037-082	6	37	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
253	Stelmachowo	037-082	7	38	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
254	Stelmachowo	037-082	8	39	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze		
255	Stelmachowo	037-082	11	41	1. cmentarzysko	1. wczesne średniowiecze		
256	Tatary	035-083	1	5	1. osada	1. wczesne średniowiecze		
257	Tykocin	036-083	1	26	1. grodzisko	1. wczesne średniowiecze XI - XIII w.	rej. zab.: C-81	
258	Tykocin	036-083	2	27	1. osada przegrodowa	1. XI - XIII w.	Rej. zab.: C-80	
259	Tykocin	036-083	3	6	1. cmentarzysko ?	1. wczesne średniowiecze		
260	Tykocin	035-083	4	1	1. grodzisko, 2. zamek	1. XIV w., 2. XV w.		
261	Tykocin	036-083	5	32	1. miasto	1. średniowiecze - okres nowożytny		
262	Tykocin	035-083	6	2	1. ślad osadnictwa	1. neolit		
263	Tykocin	035-083	7	3	1. obozowisko	1. mezolit - neolit		
264	Tykocin	035-083	8	4	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit, 2. wczesne średniowiecze		
265	Tykocin-Rowki	036-082	9	8	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		

266	Tykocin	036-083	10	29	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		Archiwalne
267	Tykocin	036-083	12	33	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia		
268	Tykocin-Rowki	036-082	13	9	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
269	Tykocin-Rowki	036-082	14	10	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze		
270	Tykocin	036-083	15	1	1. osada	1. późne średniowiecze/ okres nowożytny		
271	Tykocin	036-083	16	2	1. osada	1. późne średniowiecze/ okres nowożytny		
272	Tykocin	036-083	17	3	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. osada, 4. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. średniowiecze/ późne średniowiecze, 4. okres nowożytny		
273	Tykocin	036-083	18	4	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia/ epoka brązu		
274	Tykocin	036-083	19	5	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze		
275	Tykocin	036-083	20	7	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. późne średniowiecze, 2. okres nowożytny		
276	Tykocin	036-083	21	8	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadniczy, 3. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze, 2. średniowiecze, 3. okres nowożytny		
277	Tykocin	036-083	22	9	1. ślad osadnictwa	1. późne średniowiecze		
278	Tykocin	036-083	23	10	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. okres nowożytny		
279	Tykocin	036-083	24	11	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze/ średniowiecze		

280	Tykocin	036-083	25	12	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze/ średniowiecze, 2. okres nowożytny		
281	Tykocin	036-083	26	13	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadniczy, 3. osada, 4. osada	1. epoka kamienia ?, 2. wczesne średniowiecze, 3. średniowiecze, 4. okres nowożytny		
282	Tykocin	036-083	27	14	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadniczy, 3. osada, 4. punkt osadnictwa	1. epoka kamienia ?, 2. wczesne średniowiecze, 3. średniowiecze, 4. okres nowożytny		
283	Tykocin - Kolonia	036-083	28	15	1. osada, 2. osada	1. średniowiecze/ późne średniowiecze, 2. okres nowożytny		
284	Tykocin - Kolonia	036-083	29	16	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze/ okres nowożytny		
285	Tykocin - Kolonia	036-083	30	17	1. osada, 2. ślad osadnictwa	1. średniowiecze/ późne średniowiecze, 2. okres nowożytny		
286	Tykocin - Kolonia	036-083	31	18	1. punkt osadniczy, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, okres starożytny		
287	Tykocin - Kolonia	036-083	32	19	1. osada	1. neolit/ epoka brązu		
288	Tykocin - Kolonia	036-083	34	28	1. ślad osadnictwa, 2. punkt osadnictwa	1. epoka brązu/ halsztat ?, 2. okres nowożytny		
289	Tykocin, nazwa lokalna „Kępa bernardyńska”	036-083	38	35-83/24	1. osada, 2. ślad osadniczy, 3. cmentarzysko ?, 4. założenie klasztorne bernardynów	1. neolit - wczesna epoka brązu, 2. epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 3. średniowiecze - późne średniowiecze, 4.	C-110, dec. R.5140.14.2 020.AB z 26 sierpnia 2024 r.	

					w, 5. osadnictwo miejskie, 6. cmentarz	późne średniowiecze - okres nowożytny, 5. okres nowożytny, 6. koniec XVIII w. - XIX w.		
290	Tykocin	036-083	39	36	1. rynek miejski	1. późne średniowiecze - okres nowożytny XV - I p.. XX w.		
291	Tykocin, ul. Poświętna nr 4- 20	036-083	40	35	1. cmentarz parafialny, 2. podziemia	1. XV - XVIII w., 2. XVII w.		
292	Tykocin	036-083	41	37	1. obozowisk o 2. Punkt osadniczy, osada, 3. Cmentarz ciałopalny, 4. Osada, 5. miasto	1. mezolit, 2. późny neolit, wczesna epoka brązu 3. Późna epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 4. średniowiecze XIV - XV, 5. okres nowożytny XVI - XX w.		
293	Żuki	035-082	1	46	1. Ślady osadnictwa	1. mezolit		
294	Krynica	034-082	21	87	1. ślad osadnictwa, 2. huta szkła, 3. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze, 3. okres nowożytny		gmina Tykocin / Trzciannie
295	Zajki (gm. Trzciannie)	036-081	15	127	1. obozowisko	1. mezolit		gmina Trzciannie
296	Zajki (gm. Trzciannie)	036-081	18	130	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. średniowiecze		gmina Trzciannie
297	Targonie Wielkie	036-081	7	95	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze- okres nowożytny		gmina Zawady

Uzasadnienie

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292) Burmistrz sporządza na okres czterech lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten na podstawie art. 87 ust. 3 cytowanej wyżej ustawy zostaje przyjęty przez Radę Miejską po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Program oparty jest na gminnej ewidencji zabytków (GEZ), w której znajdują się zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wytypowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Program opieki nad zabytkami Gminy Tykocin na lata 2024-2027 uwzględnia m.in. uwarunkowania ochrony zabytków w gminie, problemy, jakie dotyczą ochrony zabytków oraz możliwości finansowania inwestycji, w celu poprawy stanu zachowania zabytków.